

Анна Морозова

З ІСТОРІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Публікація вводить до наукового обігу документ з фондів Державного архіву Чернігівської області, він висвітлює стан утвореної 1934 року Чернігівської обласної бібліотеки.

Ключові слова: обласна бібліотека, Чернігів, цензура, кадри, репресії.

Історія Чернігівської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка розпочалася 28 березня 1877 року, коли, згідно з наказом міністра народної освіти, була започаткована Чернігівська громадська бібліотека. Своїм утворенням ця фундація зобов'язана ініціативі громадських, інтелектуальних і культурно-мистецьких діячів Чернігова, серед яких були Олександр Шликевич, Петро Червинський, Василь Варзар, Микола Константинович, Софія Русова, Олександр Тишинський. Наприкінці ХІХ ст. з приходом до правління бібліотеки Михайла Коцюбинського, Миколи Черлунчакевича та інших діячів чернігівської «Просвіти» її робота поживалася. Але 25 липня 1911 р. діяльність «Просвіти» та громадської бібліотеки була заборонена чернігівським губернатором М. Маклаковим, бібліотека відійшла під протекторат органів місцевого самоуправління й у наступні роки її ще неодноразово закривали.

А з 12 січня 1919 р., коли радянські війська розбили військові частини Директорії і захопили Чернігів, бібліотека тимчасово призупинила свою діяльність. Згодом усі просвітницькі заклади було передано народній освіті. Громадська бібліотека, до книжкового фонду якої були передані й книги націоналізованих бібліотек, перейшла на державне утримання під контролем губернського відділу народної освіти.

Восени того ж 1919 року бібліотека переїхала до помешкання по вул. Всеволодській (нині – ім. М. Кирпоноса), до трьох кімнат якого було перевезено 4 тис. томів літератури [1, с. 13].

1921 року міська бібліотека отримала новий статус – рішенням колегії Чернігівської губполітпросвіти від 26 липня 1921 р. створена Центральна бібліотека з присвоєнням імені В. Короленка [2, арк. 46 – 47; 3, арк. 88].

У 1921 р. сталася пожежа, котра знищила майже все бібліотечне майно і цінну літературу (а книжковий фонд бібліотеки на цей час становив 20 тис. томів) [1, с. 13].

З приходом до керівництва нових людей бібліотека поступово втрачала дух інтелегентно-просвітницького закладу, перетворившись на заклад політосвіти задля розповсюдження серед населення комуністичної ідеології.

Не спонукали до читання й зубожілі фонди бібліотек, які раз по раз піддавалися ретельним «чисткам».

Ідеологічний контроль за бібліотеками здійснювали органи цензури, які розробляли і поширювали державні програми, цензурні циркуляри, спеціальні інструкції, положення, що визначали головні напрямки бібліотечної роботи.

Протягом 1920-х років Головополітпросвітою було проведено три хвилі чистки бібліотечних фондів (1923, 1926, 1929 роки).

Насамперед вилучалися твори релігійної тематики; брошури, які видавалися опо-

© Морозова Анна Валеріївна – кандидат історичних наук, головний спеціаліст відділу використання інформації документів Державного архіву Чернігівської області.

зиційними партіями (кадети, есери, меншовики, анархісти тощо); книги про окультизм, спиритизм, теологію, сонники тощо; навчальна література з природознавства ХІХ ст.; історичні матеріали, у яких розглядалася діяльність державних, громадських діячів дореволюційного періоду тощо.

Найретельніші «чистки» розпочалися з 1929 р. після хвилі арештів, пов'язаних із процесом СВУ. Насамперед вилучалася література націоналістичного змісту. Укладалися списки забороненої літератури, які постійно поповнювалися все новими і новими іменами. У списках значилися прізвища найталановитіших українських діячів науки, культури, освіти, письменників і поетів [5, с. 2 – 3].

До проблем бібліотеки звернулася у квітні 1930 року газета «Червоний стяг». У кореспонденції йшлося про погані умови, в яких вона перебувала: приміщення мале, читальний зал вмщав 12 – 15 осіб. Бібліотечний архів всупереч усьому знайшов своє місце у вбиральні, заповненій книжками. Газета закликала органи влади поліпшити стан бібліотеки, надавши їй нарешті відповідне приміщення [1, с. 17].

16 листопада 1933 р. в газеті «Більшовик» з'явилася стаття С. Рогана «Бібліотека ім. В. Г. Короленка потребує допомоги». Йшлося в ній про ідеологічну неохайність найбільшого книгосховища області. На той час у бібліотеці зберігалася майже 80 тис. книжок. Автор писав, що «добра половина всіх книжок нерозібрана, лежить запліснявілою, закуреною масою понад півтори роки. Обліку цих книжок нема й невідомо, що то за твори, яка їхня соціальна вартість і в якому вони стані тощо». Незважаючи на заборону, бібліотекарка видає читачам «виключені» з відділу книжки.

Саме у такому стані перебувала Чернігівська обласна бібліотека, утворена з 1 січня 1934 року наказом Наркомату освіти УСРР від 1 грудня 1933 року [4, с. 9].

Уперше оприлюднений документ, виявлений в архівному фонді Чернігівської обласної комісії професійної спілки робітників освіти, не лише розкриває матеріальний стан обласної бібліотеки та підтверджує доступність «забороненої» літератури, але й яскраво свідчить про ситуацію, що склалася і з кадровим складом однієї з провідних просвітницьких установ області 1930-х років.

Загалом, починаючи з 1929 р., Україною прокотилися три хвилі масових репресій: перша у 1929 – 1931 рр.; друга у 1932 – 1934 рр.; третя у 1936 – 1938 рр. Жертвами репресій передусім стала українська інтелігенція. Потрапили під удар й діячі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, насамперед представники «старої школи», які здобували знання в дореволюційних університетах і в 20-х роках, роках відносної свободи, започаткували засади національної науки, що ґрунтувалась як на власному, так і враховувала західний досвід побудови бібліотечної справи.

Кадрова політика, що полягала у чистці бібліотечного персоналу, призвела до того, що в бібліотеках працювали переважно люди, які взагалі нічого не розуміли у бібліотечній справі.

Документ друкується мовою оригіналу згідно з сучасними правописними нормами із дотриманням лексичних і стилістичних особливостей оригіналу.

У коментарях наведено стислу інформацію про осіб, установи та події, що згадуються в документі.

1. Духовна скарбниця краю: Від громадської – до універсальної бібліотеки (Історичний нарис). – Чернігів, 2002. – (Вип. 1). – 56 с.

2. Протоколи засідань колегії губполітпросвета. – 17 лютого – 29 грудня 1921 г. // Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. Р-593, оп. 1, спр. 686.

3. Протоколи засідань правління і общих зборань членів клубов, работников учреждений, организаций и предприятий города Чернигова, переписка с подведомственными учреждениями о политико-просветительной работе. – 19 грудня 1921 г. – 12 грудня 1922 г. // Держархів Чернігівської обл., ф. Р-593, оп. 1, спр. 692.

4. Духовна скарбниця краю: Бібліографічний покажчик. – Чернігів, 2002. – (Вип. 2). – 110 с.

5. Очеретянко В. Загратовані книги. Встановлення партійно-державного контролю над виданням, розповсюдженням та використанням літератури в Україні у 20-30-ті роки // Інтернет-публікація : <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=42752>

**Доповідна записка члена президії голові обкому Робос
про стан бібліотеки ім. Короленка**

26 січня 1934 р.

Бібліотека ім. Короленка до цього часу була лише міською бібліотекою, обслуговуючи лише читачів міста Чернігова. З 1934 р. вона реорганізується на обласну бібліотеку і зараз іде лише підготовча робота до цього (складання кошторисів, визначення штатів, клопотання про нове приміщення тощо).

*Загальний книжковий фонд бібліотеки невідомий**, і лише за думкою адміністрації та окремих робітників він доходить до 100 тис. книжок. Цей фонд не має інвентарного опису, більшість книжок бібліотеки ніякими документами не оформлена. Завдяки цьому ці книжки можуть безконтрольно братись з бібліотеки, виноситись і нічим не можна довести, що книжки винесено з бібліотеки. Такий стан з книжковим фондом, фондом державним є злочинний. *Більш того, серед цих книжок є безумовно шкідлива, категорично заборонена література.* Доводиться лише вірити на слово робітникам бібліотеки, що ця література ніхто не бере і ніхто не читає**, інших даних встановити це немає.

Робочий фонд бібліотеки, що видається на руки читачам, складається по трьох відділах (дорослих, нацмен, дитячому) з 10 – 11 тис. книжок. Цей фонд серйозно не перевірявся ніколи і тому він і зараз засмічений. Списки літератури, що підлягає вилученню, лише недавно поступили з облліту¹ і зараз за цими списками її переглядають. Але списки неповні, кваліфікованих знавців книжки нема, і ця перевірка покладається на робітників бібліотеки, з яких значна частина не знає достатньо книжку і політично недостатньо підготовлена. А тому немає жодної гарантії, що будуть вилучені всі дійсно ідеологічно шкідливі книжки.

Бібліотека має цінну наукову літературу, має обов'язковий примірник українських видань. Але ніхто не працює з цією літературою і в самій бібліотеці немає на це відповідних умов.

Приміщення бібліотеки тісне, буквально закидано книжками шафи, полиці, підлоги і до речі зараз холодне і абсолютно не відповідає тому фонду, що зараз є в бібліотеці.

Штат бібліотеки складається з восьми осіб. Керує бібліотекою тов. Гармаш, колишній член КП(б)У², якого виключено з партії в 1933 р. в Недригайлівському районі³ за порушення ревзаконності. За соцпоходженням *син куркуля*. Як адміністратор не забезпечує будь-якого керівництва бібліотекою, книжку знає недостатньо, серед співробітників авторитетом не користується. Останні робітники мають невеликий досвід в біброботі. *Найбільший стаж – це бібліотекар Карнович – 5 років, останні від 3 років і до декількох місяців. За соцпоходженням останні: робітники – 1, селяни – 3, службовці – 2, кустар – 1, членів ЛКСМ⁴ – 1.*

Є профуповноважений тов. Калашник – член ЛКСМ, але роботи її не видно. Правда, є соцзмагання між робітниками, є ударники, але будь-якої роботи над цим не провадиться. Характерною рисою в організації праці в бібліотеці є повна відсутність регламентованих зобов'язань окремих робітників і відсутність відповідальності за свою роботу і за доручені книжки. Жодного акта про те, що завідділом прийняв бібліотеку і відповідає за книжки, жодного документа, який встановлює правила внутрішнього розпорядку і регламентує роботу нема. Панує повна знеосібка і безвідповідальність.

Рух читачів у бібліотеці в грудні місяці по єврейському відділу: дорослих – 23, дітей – 81, з яких на піонерів та жовтенят припадає 74, членів ВКП(б) – 1, ЛКСМ

* Тут і далі виділений курсивом текст у документі підкреслений.

** Після слова *читає* поставлений знак питання.

– 9; по відділу дорослих всього 1258 чол., за національністю: українців – 727, росіян – 147, євреїв – 272, інших – 19; по дитячому відділу – 1116 осіб. Разом абонементів – 2478 осіб.

На всіх абонементів на сьогодні до 11 тис. книжок робочого ядра. Цифра абсолютно незадовільна.

Бібліотека протягом року була без всякого нагляду. Ні міськнаросвіта, ні облнаросвіта⁵ цією справою не цікавились, і жодної уваги цій справі не приділяли.

Отже, на підставі зазначеного можна сказати, що стан бібліотеки зараз катастрофічний і треба негайно провести такі заходи:

Лінією облнаросвіти:

1. Закінчити реорганізацію бібліотеки в обласну, визначивши конкретно форми її роботи, забезпечити достатньо кваліфікований штат співробітників і зміцнити керівництво бібліотекою.

2. Негайно виділити фахівців для перегляду робочого ядра і робочого фонду, вилучити шкідливу літературу.

3. Запросити фахівців для перегляду всього книжного фонду, аби протягом двох-трьох місяців переглянути всі книжки, заінвентаризувати, виділити потрібні до книгосховища, шкідливі негайно здати на макулатуру, за винятком тих, що мають наукову цінність і їх передати до книгосховища.

4. По всіх відділах скласти акти на наявні фонди і передати окремим співробітникам на їх повну відповідальність.

5. Встановити правила внутрішнього розпорядку в бібліотеці, щоб кожен робітник мав точно визначені функції.

Обкому перевірити свої попередні постанови про бібліотеку, як їх виконано.

6. Головне – це потрібні спільні зусилля для того, аби добитись для бібліотеки кращого приміщення, або на крайній випадок виділення книгосховища в яесь окреме приміщення.

В цілому треба сказати, що в бібліотеці, яка для Чернігова має величезне значіння, цілком відсутня класова більшовицька пильність і умови зараз такі, що для класового ворога є широке поле діяльності.

Книжки різного змісту, різної ідеології, до контрреволюційної включно, лежать у бібліотеці, і хоч вони і ізольовані від читача, але ж всі співробітники бібліотеки мають можливість вільно з них користуватись.

Член президіуму обкому

підпис

Резолюція: тов. Сердюку. 28/І– [1934 р.]. *Підпис*

Держархів Чернігівської області, ф. Р-1136, оп. 1, спр. 138, арк. 3 – 4 зв. Рукопис, оригінал.

Коментарі:

1. **Обліт** – обласне управління в справах літератури та видавництва, яке здійснювало цензуру друкованих творів і захист державних секретів в засобах масової інформації в період з 1922 по 1991 роки й мало право забороняти видання і розповсюдження творів, що «містять агітацію проти радянської влади; розголошують військову таємницю Республіки; збуджують національний і релігійний фанатизм».

2. **КП(б)У** – Комуністична партія (більшовиків) України – назва до 1952 року Комуністичної партії України, яка об'єднувала осередки у межах країни та керувала всіма ділянками суспільного життя. Ідеологічно КП(б)У ґрунтується на марксист-ленінізмі, проголошуючи своєю метою «побудову комуністичного суспільства».

3. **Недригайлівський р-н** – зараз у складі Сумської області.

4. **ЛКСМ** – Ленінська комуністична спілка молоді України – Всеукраїнська молодіжна організація, що існувала в УРСР у 1919 – 1991 роках. Відновила свою діяльність у 1997 році.

5. **Міськнаросвіта** – відділ народної освіти Чернігівського міськвиконкому – створений у лютому 1919 р. на підставі постанови РНК УСРР «Про організацію місцевих органів радянської влади і порядок управління» від 8 лютого 1919 р. Здійснював керівництво народною освітою в місті, займався створенням мережі шкіл, хат-читалень, клубів, дитбудинків, ліквідацією неписьменності серед населення, керував політико-виховною та культурно-масовою роботою.

Облнаросвіта – відділ народної освіти Чернігівського облвиконкому – створений у 1932 році з утворенням області. Відновив свою діяльність у 1943 році. Здійснював організацію та керівництво народною освітою на території області.

Анна Морозова

Из истории Черниговской государственной областной универсальной научной библиотеки им. В. Г. Короленко

Публикация вводит в научный оборот документ из фондов Государственного архива Черниговской области, который освещает состояние образованной в 1934 году Черниговской областной библиотеки.

Ключевые слова: областная библиотека, Чернигов, цензура, кадры, репрессии.

Anna Morozova

From the history of the Chernihiv State Regional Universal Scientific Library named Korolenko

The publication introduces into scientific circulation the document from the Funds of State Archives of Chernihiv Oblast, which covers the condition of Chernihiv Regional Library, which was formed in 1934.

Keywords: Regional Library, Chernihiv, censorship, human resources, repression.

